

УДК 343.98

В.В. Аксьонов, директор

Черкаського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України

В.В. Кожевніков, заступник завідувача

*відділу криміналістичних видів досліджень
Черкаського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України*

ДО ПРОБЛЕМИ ВСТАНОВЛЕННЯ ФАКТУ ІНСЦЕНУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ

Розглянуто питання визначення мети та класифікації інсценування як способу приховування злочину, наведено приклади участі спеціалістів в оглядах місць подій за інсценованими злочинами.

Ключові слова: інсценування, злочин, приховування, обстановка, сліди, негативні обставини.

Рассмотрены вопросы определения цели и классификации инсценировки как способа сокрытия преступления, приведены примеры участия специалистов в осмотрах мест происшествий по инсценированным преступлениям.

The problems of definition and classification of targets as a way of staging shelter crimes are examples of the participation of experts in the inspection of the scene for mock crimes.

Як свідчить статистика, непоодинокими є випадки, коли злочини, у тому числі бивства, розбійні напади тощо, залишаються нерозкритими, а злочинці не несуть покарання, що викликає почуття законного обурення з боку широкої громадськості.

Ефективність судово-експертного і техніко-криміналістичного забезпечення розкриття та розслідування злочинів багато в чому залежить від рівня взаємодії слідчих підрозділів та підрозділів Експертної служби МВС України.

Одним зі шляхів зменшення кількості нерозкритих злочинів є підвищення професійного рівня слідчих і криміналістів, зокрема набуття ними теоретичних знань і практичних навичок з розпізнавання складних способів маскування злочинів, які застосовують правопорушники.

До дослідження проблеми інсценування різних видів злочинів зверталися Є.В. Баранов, Р.С. Белкін, А.М. Васильєв, І.М. Лузгін, І.Х. Максutow, В.А. Овечкін, Н.П. Яблоков та ін. Наведені авторами визначення дають доволі широку характеристику способів інсценування. Проте з огляду на постійні зміни в характері злочинної діяльності і способах її маскування проблема встановлення фактів інсценування злочинів нині є не лише актуальною, а потребує додаткового дослідження, що і становить мету цієї статті.

Як відомо, для слідчого місце події є своєрідним інформаційним комплексом — матеріалізованим джерелом інформації про механізм події злочину, особистості злочинця і потерпілого, динаміку їх взаємодії і мотиви поведінки [1]. Огляд місця події (далі — ОМП) слід сприймати як огляд місця вчинення злочину, криміналістичну характеристику якого слідчий має знати. Зрозуміло, що і криміналіст теж має добре розумітися на алгоритмах проведення ОМП за будь-якими злочинами, тобто вміти «читати сліди».

Залежно від характеру та розташування слідової інформації на місці події учасники ОМП доходять висновку про те, що:

- злочин вчинено у місці, де проводиться огляд (на предметах залишено його явні сліди);
- злочин вчинено у цьому самому місці, але обстановка зазнала явних змін;
- злочин вчинено в одному місці, а його сліди виявлено в іншому місці;
- сліди злочину інсценовано.

З огляду на важливе значення для розкриття злочину вміння розпізнавати інсценування його слідів доцільно докладно зупинитися на питанні інсценування як способу приховування злочину.

Метою приховування злочину (як такого, що вчиняють раптово, так і заздалегідь обдуманого) є [2]:

- приховування безпосередньо події злочину;
- приховування злочинного характеру події;
- приховування участі у вчиненому злочині та умислу злочинця.

Як приклади приховування злочину можна навести такі:

- злочинець, ретельно сховавши труп, пояснює його зникнення від'їздом, намагається приховати сам факт смерті потерпілого;
- вбивця, знищуючи свої сліди, змінює обстановку, намагається приховати свою участь у вбивстві;
- особа, яка завдала смертельних ушкоджень потерпілому тупим предметом, скидає труп з висоти на землю, намагаючись приховати злочин, тощо.

Найбільш поширеними способами приховування злочинів є укриття, маскування, знищення, фальсифікація інформації та її носіїв. Використовують також різні комбінації цих способів [3].

Трапляються випадки, коли встановити обставини загибелі потерпілої особи (вбивство, самогубство, нещасний випадок) доволі складно, особливо у разі виявлення трупа у водоймах, при падінні з висоти, під час пожежі, від вогнепального поранення (у всіх цих випадках смерть могла статися як внаслідок вбивства, так і внаслідок власної необережності чи самогубства).

Інколи, вчиняючи вбивство, злочинці задля уникнення відповідальності приховують не смерть потерпілого, а лише певну причину смерті (самогубство, нещасний випадок, хвороба, вбивство, вчинене іншими особами). Задля цього злочинці до прибуття слідчо-оперативної групи на місце події знищують або маскують окремі сліди, змінюють обстановку, видаляючи ті чи інші предмети, переміщують труп (часом на значну відстань чи в іншу кімнату), змінюють його позу, посмертно завдають додаткових тілесних ушкоджень тощо.

Таким чином, інсценування визначають як «сукупність дій, спрямованих на приховання винуватості певної особи у вчиненні певного злочину шляхом створення

помилкової видимості іншої події» [4].

За іншим визначенням інсценування злочину — це «створення обстановки, що не відповідає тій, яка склалася на місці події і яка може доповнюватися поведінкою і помилковими повідомленнями як виконавця інсценування, так і пов'язаних з ним осіб» [5].

Інсценування, як правило, передбачає систему дій злочинця, спрямовану на запобігання виникненню слідів, їх знищення, фальсифікацію, приховування чи маскування, створення нових слідів, що підтверджують версію суб'єктів приховування злочинів [6].

Інсценування класифікують:

1) за суб'єктами інсценування:

– за допомогою учасників злочину;

– за допомогою інших осіб (на прохання злочинця чи за власною ініціативою або спільно зі злочинцем);

2) за місцем інсценування:

– на місці вчинення злочину;

– в іншому місці;

3) за часом здійснення інсценування:

– до вчинення злочину;

– під час вчинення злочину;

– після вчинення злочину;

4) за метою та об'єктом інсценування:

– приховування та інсценування злочину;

– приховування та інсценування некримінальної події;

– з іншою метою чи інсценування окремих елементів події;

5) за змістом інсценування:

– інсценування матеріальних слідів на місці події;

– інсценування матеріальних слідів разом з реалізацією варіанта дезінформації внаслідок поведінки і повідомлення вигаданих відомостей.

Широке коло способів інсценування створює підґрунтя для виведення поняття негативних обставин — фактів і слідів, які не відповідають, суперечать фактам і слідам, звичайним і необхідним за певної події або поясненням певних осіб.

Провідні криміналісти визначають негативні обставини як «обставини, які суперечать уявній події, наприклад, мали б бути за звичайного стану, але насправді немає» [7].

Основною властивістю негативних обставин є те, що вони заперечують певне пояснення, певну версію, тобто той самий факт виявляється негативною обставиною для однієї версії і може підтверджувати іншу версію [8].

З метою наглядної демонстрації зазначених теоретичних викладок доцільно розглянути приклади вчинення злочинів, в яких було використано інсценування.

До чергової частини одного з міськрайвідділів м. Черкаси від гр. Б. надійшло повідомлення про те, що, зайшовши до своєї сестри в гості, він виявив труп неповнолітнього племінника та сестру у непритомному стані.

За версією потерпілої, до неї в квартиру увірвалися троє невідомих і, погрожуючи застосуванням зброї, зв'язали її, заволоділи майном і грошима, вбивши при цьому її сина.

Під час ОМП групою спеціалістів виявлено розкиданий у всіх кімнатах одяг, інші речі, документи, а також пошкоджені меблі.

Потерпілі особи на момент огляду помешкання були відсутні (жінка перебувала в лікарні, тіло дитини — у машині швидкої допомоги біля будинку).

За результатами ОМП та аналізу обстановки в помешканні у криміналістів виникли сумніви щодо правдивості отриманої від потерпілої інформації, а саме щодо:

1) засобів зв'язування. З'ясувалося, що руки та ноги жінки були зв'язані тоненькою декоративною стрічкою типу тасьми і вузькою липкою стрічкою типу «скотч», які вона начебто розірвала за допомогою мускульної сили та зубів, оскільки руки були зв'язані спереду тулуба (рис. 1, 2).

Рис. 1

Рис. 2

Рис. 1, 2. Засоби зв'язування, якими начебто були зв'язані руки та ноги потерпілої

Проте зазвичай злочинці не застосовують такі засоби зв'язування, а використовують широкий «скотч», мотузку, кабельні стяжки чи речі, які знаходять у потерпілих (шнури від електроприладів, пояси від одягу, панчохи тощо) та ретельно зв'язують руки позаду тулуба, ноги та рот. Траплялися навіть випадки, коли потерпілий помирає від асфіксії, тому що злочинці, поспіхом закриваючи рот, перекривали також ніс;

2) слідів злочинців. Незважаючи на свідчення потерпілої про трьох злочинців, у помешканні, крім численних слідів взуття самої потерпілої та присутніх на місці події її родичів, інших слідів не було виявлено (на відірваних фасадах тумбочок, інших речах і документах, що знаходились під купами одягу та речей, були лише сліди від взуття потерпілої (гумових капців). Слідів рук сторонніх осіб також знайдено не було (рис. 3, 4, 5);

3) викрадених речей. Не підтвердилися слова потерпілої, її брата та батьків щодо викрадення з квартири грошей і ноутбука. Як з'ясувалося, гроші було перекладено в інше місце, а ноутбук заховано під холодильник на кухні. Інші дорогі речі (телевізор, домашній кінотеатр, елітний алкоголь тощо) також не зацікавили злочинців;

4) тілесних ушкоджень, яких, як засвідчив судово-медичний експерт, у потерпілої не виявлено (за винятком тоненьких подряпин на шкірі в зоні грудної клітини, які, з її слів, злочинці завдали голкою від шприца). Проте під час вчиненого нападу і насильного зв'язування на тілі обов'язково мали залишитися гематоми, набряки, синці тощо. На тілі дитини видимих тілесних ушкоджень також не виявлено.

Зазначені чинники належать до негативних обставин.

Рис. 3. Речі в хаотичному стані на підлозі кімнати (стрілками позначено пошкоджені меблеві фасади, які знаходилися під одягом та речами зі слідами взуття потерпілої)

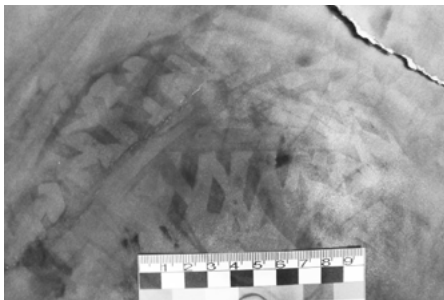

Рис. 4. Сліди взуття, виявлені на меблевих фасадах

Рис. 5. Малюнок підшови взуття псевдопотерпілої

Проведені згодом судові експертизи дозволили дійти таких висновків:

- результати трасологічних і дактилоскопічних експертиз довели, що вилучені сліди взуття та рук залишені особами, які проживають чи є вхожими в квартиру;*
- результати комп'ютерно-технічної експертизи дозволили встановити, що за кілька місяців до вчиненого злочину через пошукові системи здійснювали численні запити на кшталт: «Якою є смертельна доза «еналапрілу» для дитини?»;*
- результати судово-медичної експертизи трупа дитини довели, що її смерть настала в результаті механічної асфіксії (удушення), а під час проведення розтину у стравоході дитини знайшли таблетки «еналапрілу».*

Зазначені обставини, а також плутанина в показаннях потерпілої стали підґрунтям для підозри її у вбивстві власної дитини.

Таким чином, з метою приховування злочину було проведено інсценування матеріальних слідів, в обстановці створено модель розбійного нападу, підготовлено варіант дезінформації, повідомлено вигадані відомості, а в подальшому поясненні, визначено лінію поведінки для підтвердження реальності створеної події (як матері дитини, так і її рідних (брата і батьків)).

Слід зазначити, що випадки інсценування чи приховування трапляються не лише під час вчинення вбивств, а й під час учинення інших злочинів, вчинених в умовах неочевидності (ДТП, коли водій зник з місця події, пошкодження майна, крадіжки тощо).

У липні 2012 року в приміщенні готелю м. Сміли з банкомата ПАТ «Укрсоцбанк» було вчинено крадіжку грошей на суму близько 500 тис. грн.

Під час огляду прилеглої території та приміщення, де знаходився банкомат, слідів зовнішнього втручання (пошкодження фасадної частини банкомату чи входних дверей до приміщення, де він знаходився) не виявлено.

Проте на задній стінці банкомата встановлено пошкодження замкової шпари-ни пристрою для блокування лімба. Інших видимих пошкоджень на поверхні банкомата виявлено не було.

Представники служби безпеки банку засвідчили, що пристрій для блокування лімба знаходився в положенні «відімкнено», а механічний кодовий замок на дверцятах банкомата не пошкоджений і на момент огляду знаходився в положенні «замкнено».

Вочевидь, що за такої комбінації дістати касети з грошима з банкомата неможливо. Потрібно принаймні знати код замка, а його знали лише ті працівники, які проводили інкасацію цього банкомата.

Отже, щоб заволодіти грошима, працівник, який проводив інкасацію, з метою приховування злочину інсценував матеріальні сліди, створивши в обстановці модель крадіжки зі зломом (рис. 6, 7, 8).

Рис. 6

Рис. 7

Рис. 6, 7. Вигляд задньої частини банкомата із зачиненими та відчиненими дверцятами

Наведені приклади яскраво підтверджують, яку важливу роль відіграє ретельний ОМП, проведений із залученням відповідних фахівців, фіксація усіх змін у обстановці, проведення попереднього дослідження виявленої та вилученої слідової інформації.

На завершення слід зазначити, що встановити факт інсценування злочину можна лише шляхом накопичення інформації про подію, аналізу виявленої слідової

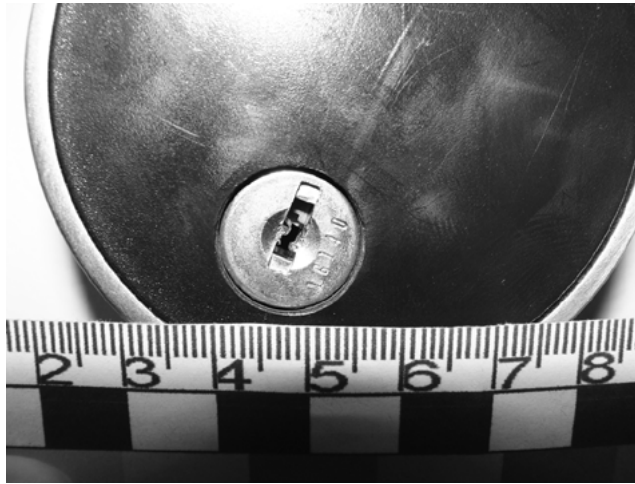

Рис.8. Наявність пошкоджень замкової шпарини (імітація злому замка)

інформації, порівняння її з версіями, які висувають потерпілі чи свідки (насправді ті, хто вчинили злочин чи його співчасники). Виявлення елементів інсценування злочину дасть змогу слідчому у подальшому відшукати інші його складові та довести власне факт інсценування і таким чином встановити істину у кримінальному провадженні, викрити спробу злочинців інсценувати злочин, з'ясувати причини та умови, що сприяли його інсценуванню.

Список використаної літератури

1. Еникеев М.И. Юридическая психология / М.И. Еникеев. — М. : НОРМА, 2003. — 256 с.
2. Карагодин В.Н. Преодоление противодействия предварительному расследованию / В.Н. Карагодин. — Свердловск : Изд-во Уральск. ун-та, 1992. — 176 с.
3. Белкин Р.С. Курс криминалистики / Р.С. Белкин. — М. : Юристъ, 1997. — Т. 3. — 538 с.
4. Гусев С.И. Руководство по расследованию убийств / С.И. Гусев. — М. : Юрид. л-ра, 1977. — 400 с.
5. Криминалистика : учеб. для вузов / [Волынский А.Ф., Аверьянова Т.В., Александрова И.Л. и др.] ; под ред. А.Ф. Волынского. — М. : Закон и право : ЮНИТИ-ДАНА, 1999. — 615 с.
6. Криминалистика / [Герасимов И.Ф., Драпкин Л.Я., Ищенко Е.П. и др.] ; под ред. И.Ф. Герасимова, Л.Я. Драпкина. — М. : Высшая школа, 1994. — 528 с.
7. Салтевский М.В. Криминалистика в современном изложении юристов / М.В. Салтевский. — Харьков : Изд-во «Рубикон», 1997. — 430 с.
8. Расследование отдельных видов преступлений : учеб. пособ. / [под ред. О.Я. Баева]. — Воронеж : Изд-во Воронеж. гос. ун-та, 1986.